

három iskola t. i. gymnásium, reáliskola, polgári iskola működési körének összefolyása is volt az, mi megadta az impulsust az egységes középiskolára. Ha az egységes középiskola megvalósul, ez új iskola tisztán középiskola lesz s nemcsak szaporítanunk kell majd a polgári iskolákat, hanem az egységes középiskola megállapításával a polgári iskolát is rendeznünk kell azon számítással, hogy kellő viszonyban az egységes középiskolához a megszűnt reáliskolákat volt másodhivatásukban pótolják.

B)

Az elnökség előterjesztése.

A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ó nagyméltósága f. évi január 4-én 418. sz. alatt kelt rendeletében felhívja az orsz. közoktatási tanácsot, hogy az egységes középiskola rendszeréről nyilatkozzék s annak megalkotására nézve részletes javaslatot tegyen.

Mielőtt az idézett rendeletben megjelölt kérdéseket részletes tárgyalás alá vesszük, szükségesnek tartjuk, hogy a Tanács az egységes középiskola elvére nézve jusson megállapodásra. E célból feladatunk lesz az egységes középiskola lényegének kifejtése mellett különösen arról nyilatkozni, hogy nézetünk szerint miképen áll e kérdés hazánkban?

Ha a történetileg kifejlődött és a valóságban fennálló oktatási intézményeket tekintjük és jellemző vonásaikat a középiskolának általában elfogadott feladataival egybevetjük, lényeges különbségeket állapíthatunk meg. A középiskola ugyanis egyrészt röbbet ölel fel, mint a népiskola, mely csak azt a minimumot adja meg, a melyet az egész nagy nép minden tagjának tudnia kell; másrészt a középiskoláról lehet tán legtöbb joggal elmondani, hogy specziális hivatásra nem készít elő és semmiféle gyakorlati célt nem kíván szolgálni, hanem minden más iskolai intézménytől független és önmagában bevezett typus. Azzal a sajátosságával, hogy eljárását kivüle fekvő czélokhoz nem szabja, a legönzetlenebb és valóban teljesen érdek nélkül való tanítézté lesz.

A középiskolának e fölötte jellemző önállóságából következik, hogy tulajdonképeni célja nem határozódhatik meg csupán az ismeret-anyagban, melyet felölel — mert hiszen az ismeretkörök mesgyéi összefolyának, egymásba nyúlnak, a korok és nemzetek felfogásai szerint majd tágabbak, majd szűkebbek — hanem egyúttal az anyagnak a tanítandó individuumra való hatásában is. Egyik feladata mindenesetre az lesz, hogy az ifjút azon eszmeörökben tájékoztassa, melyek nemzetünk és korunk műveltjeinek köztudatában helyet foglalnak, de e tájékoztatás nem öncél, hanem inkább eszköz arra, hogy ez eszmeörökbe való behatolással a szellemi és erkölcsi képességek fejlesztessenek. Csak is az

intellektuális és morális képességek fejlesztése lehet a végső cél, mely, minthogy az ember szellemi alkotásának egyetemességében és általánosságában gyökerezik, nem függhet a tudomány egy bizonyos ágának szűkkörű, vagy a társadalmi hivatások egy bizonyos nemének esetleges és relativ követelményeitől. Ha nem így volna, más középiskolára volna szüksége a papnak, másra az orvosnak, másra a jogásznak.

Tovább fűzve e gondolatot, csakhamar világos leszen előttünk, hogy a középiskola e főcéljának háttérbe szorítása és viszont az előkészítés feladatának kelleténél nagyobb hangsúlyozása okozta a legtöbb bonyodalmat a kérdésnek mind elméleti megoldásában, mind gyakorlati végrehajtásában. Mihelyt kizárólag arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a középiskola feladata a felső oktatásra készíteni elő a növendéket, mi sem természetesebb, mint az, hogy a tantervi lehetőségeknek számtalan változásait fogjuk magunk előtt találni. Ennek az «előkészítés»-nek túlságos előtérbe helyezése alkotta meg a gymnasium mellett a reáliskolát és a reáliskola mellett a német reálgymnasiumot a szerint a mint a középiskola a fölötte álló egyetemi oktatásra s ennek ágaira, illetőleg a műegyetemre vetette tekintetét. A régi egyetemből, a tudományok egyeteméből kivált a technikai tudományok föllendülése következtében a műegyetem, s viszont a régi gymnasium, az akkori egy középiskola mellett lassankint műegyetemre és egyetemi természettudományi tanulmányokra előkészítő középiskolává fejlődött ki a kezdetben csak gyakorlati céloknak szolgáló és szerény keretben mozgó reáliskola. Az összefüggést lehetetlen meg nem látnunk, valamint lehetetlen szemmet hűnyunk azon tény előtt sem, hogy ez a műegyetem hazájában, Németországban történt meg legelőször, míg a műegyetemmel nem bíró Franciaországban a valóban helyes elv, t. i. a felső szakiskoláknak fölveteli vizsgálatokkal való megközelíthetése uralkodik csekély kivétellel ma is. Az általános képzés szempontjának elhanyagolása s az előkészítő szerepnek túlzott érvényesítése okozta tehát, hogy a középiskola öntudatlanul is alkalmazkodott tantervében és eljárásában a főiskolához, mert az intéző körök mindig azt kérdezték, fogja-e a tanuló ennek vagy annak a tárgynak hasznát venni a főiskolán? Ez «előkészítő» jelleg duzzasztotta meg nem ritkán a tanterveket is, mert hiszen a tantervek concipiálásakor mindig fel kellett vetni a kérdést, hogy szabad-e valamely tanulmánynak ezt a részét vagy azt a részletét a főiskolai tanulmányok sikerének kockáztatása nélkül elhagynunk? Sőt, mi több, a középiskolának ezen egyoldalú értelmezése utóbb arra a sorsra juttatá ez iskolát, hogy a midőn a főiskolára akarta előkészíteni növendékét, a főiskola elutasította magától a hivatlan segítséget, azt mondván: «Mi nem kérünk az előkészítésből. Mi physikusok, mi chemikusok szívesebben vennők, ha hallgatóink a középiskolában semmiféle physikát vagy

chemiát nem tanultak volna.» Látszólag paradox, de a helyzetből megmagyarázható nyilatkozatok.

Fejtegetésünkkel nem akarnánk félre értetni. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a középiskolából kikerülő tanulók teljes mértékben állják meg helyüket a főiskolán, de azon nézetben vagyunk, hogy ez nem akkor fog megtörténni, ha eljárásunkat a középiskolában a főiskola igényeihez szabjuk, arra a tanulót expressis verbis előkészítjük, hanem akkor, ha a jövőtől függetlenül éretjük el vele azon értelmi színvonalat, mely nélkül a főiskola nem értetheti meg magát hallgatóival. A főiskolára való érettség és előkészültség csak természetes folyamánya legyen a középiskola munkájának, de nem első rendű célja.

A dualismust tehát nézetünk szerint részben a középiskola helytelen meghatározása is szülte. Mihelyt oly iskolának tekintjük, melynek saját s önmagában meghatározott célja is van, nyomban visszaigazodik az intézmény a helyes kerékvágásba, s többféle középiskolára nincsen többé szükségünk. Hogy az egységes középiskola a mai típusoknak melyikéhez fog leginkább hasonlítani, az a mostani alkalommal, midőn csak az intézmény elvi szükségességét vitatjuk, nem képezi tanácskozásunk tárgyát. Kettőt azonban legyen szabad már most kifejeznünk. Egyik az, hogy a középiskolának, jelesen az egységes középiskolának kérdése és a klasszikus nyelvek eltörlésének vagy további megszorításának kérdése felfogásunk szerint oki összefüggésben nem állanak, nem identikus kérdések. A másik, hogy szilárd meggyőződésünk szerint hazánk múltjának és tanügyünk sajátos fejlődésének felelünk meg, midőn a tavali enquête nagy többségének azon egyetértő nézetéhez csatlakozunk, mely szerint az egységes középiskola megalkotásakor a mai gymnasium szervezetéből és tantervéből kell kiindulnunk.

Azt mondtuk fennebb, hogy a középiskolának feladata első sorban az intellectualis és morális képzés, s hogy a képességeknek eme cél tudatos kifejlesztése az eszmeköröknek egy bizonyos anyagán megy végbe, mely a nemzetnek és a kornak köztudatában él. Meghatározásunknak második része átvezet bennünket az ú. n. általános műveltség kérdéséhez s egyúttal a hazai viszonyokhoz is.

Mintthogy a dualismus hívei a reáliskolából, mely eredeti hat osztályú voltában igen jó szolgálatokat tett, valóságos középiskolát akartak alkotni, s «az általános műveltség» megadását is megkövetelték tőle, jogosult és szinte természetes volt annak a kérdésnek a felvetése, hogy miben különbözik hát a reáliskola a gymnasiumtól? Vagy talán képzelhető kétféle általános műveltség? Egyik klasszikusabb, másik kevésbé klasszikus, — egyik reális, a másik ideális? Vagy talán azoknak van igazuk, kik az «általános műveltség»-et csak egyfélének hiszik, de azt tartják, hogy miként a matematikában egyenlő szorzatok különböző

tényezőkből, úgy itt, a tiszta szellemi és erkölcsi hatalmak terén is különböző művelődési anyag kölcsönhatásából létesülhet egyféle végeredmény is?

Mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy e kételyekre és kérdésekre a dualismus álláspontjának igazolására szolgáló teljesen megnyugtató felelet nem létezik. Mi nem ismerünk kétféle általános műveltséget. Mi nem látjuk be, hogy miért kellene pl. az ifjak közül csak az egyik résznek tanulnia a latin nyelvet, ha áll az, hogy e tanulmány a szellemi és erkölcsi képzésnek integráló elemét alkotja. Mi nem fogadhatjuk el az emberi szellemnek állítólagos differentálását humaniorák és reáliák felé, mely legföllebb mint érdekes abnormitás és rendkívüliség fordul elő. Mi nem tartjuk bebizonyíthatónak, hogy az emberi szellemre gyakorolt különböző hatások ugyanazt az eredményt létesíthetnék, a mint ezt pl. az 1883. évi XXX. t.-cz. 1. §-a involválja, a midőn a gymnasium és reálskola számára egy és ugyanazon feladatot tűzi ki czélul, s hozzáteszi, hogy az egyik iskola e feladatot emígy, a másik amúgy oldja meg. Ha egységes és egyetemleges törvények uralmának van alávetve az emberi szellem, egynek, egyneműnek, egyfélének kell lennie azon iskolának is, mely a szellem képességeinek fejlesztését tűzi ki czéljául, azonosoknak kell lenniök a czél elérésére szolgáló eszközöknek is. Ha vannak abszolút erkölcsi törvények és igazságok, melyeknek megérertetésével igazi nemes erkölcsösséget akarok fejleszteni a növendékben s őt mindannak méltatására, sőt gyakorlására akarom képesíteni, a mi a viszonylagos esetek sokaságában általánosan emberi, akkor ez nyilvánvalóan csak egy úton történhetik meg, mert hiszen különben amaz igazságok csak relativ értékkel és specziális alkalmazhatósággal bírnának, tehát mint pädagogiai eszközök teljesen alkalmatlanok volnának. Ha nem akadok fenn a kétféle általános műveltségen, kénytelen vagyok megengedni háromfélét és többfélét is.

A szellem és kultúra egysége tehát arra utal bennünket, hogy a középiskolai típusok sokféleségének, vagy akár csak kétféleségének jogosultságát tagadásba vegyük. Azt kívánjuk, hogy azok, kik a nemzetet értelmileg vezetni fogják, az eszméknek és felfogásoknak lehető közösségében találkozzanak, s éles határvonállal egymástól külön szakítva ne legyenek. Nem akarjuk, hogy legyen valami lényeges eleme a közműveltségnek, a melyben meg nem értik egymást. Nem kívánjuk mesterséges úton, külön intézményekkel állandósítani azon különbségeket, melyek a közös együtttérzést gyengítik, a gondolkozásban és felfogásban egyoldalúságokat létesítenek. Nem engedhetjük meg, mert magyarok vagyunk s tudjuk, hogy közbejöttünk nélkül és akaratumk ellenére is mennyiféle felekezeti, politikai és faji érdek érezteti közöttünk széthúzó, decomponáló hatását. Mi azt a talán csekélynek látszó különbséget is, melyet a

gymnasium és reáliskola eltérő eljárása létrehozhat, szintén el akarjukenyésztetni s ugyanazon művelődési anyagra akarjuk alapítani középiskoláinkat.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a középiskolának hazánkban való fejlődését vesszük szemügyre. A szabadságharczig gymnasiumunk, tehát csak egy középiskolánk volt. Az ötvenes években — mikor a szaktanítás létesült — gyakorlati tekintetéből néhány reáliskola keletkezett, de ezek 1875-ig csak hat osztályúak voltak. Ebben az időben kezdett érvényesülni a «kétféle» általános műveltség eszméje, melynek hatása alatt egyenrangú társa lett a gymnasiumnak a reáliskola. Ámde a tulajdonképeni tiszta dualismus tényleg csak 1876-tól 1883-ig állott fenn, mely évben iktatták törvénybe azt, hogy a reáliskolai tanuló, ki latin nyelvből kiegészítő vizsgálatot tesz, az egyetemnek jogi és orvosi karára is felmehet. Ez intézkedés ütötte az első rést a dualismuson s ez volt a legelső, akkor még öntudatlan lépés az egységes középiskola felé. A mi ezután történt, csak logikus következménye volt az előzményeknek. 1885-ben bevittük a reáliskolába a latin nyelvet, eleinte csak a jeles és jó, utóbb megszorítás nélkül mindazon reáliskolai tanulók számára, kik kötelességüket egyébként megfelelően teljesítik. 1890-ben meghoztuk a görög nyelvi törvényt, s ezzel tényleg megszűnt a reáliskola létjoga, mert az a reáliskolai tanuló, ki letette a latin nyelvi vizsgálatot — melynek letételére pedig a latin cursus egyenesen felbátorította — s az a gymnasiumi tanuló, ki a görögöt nem tanulja, qualificatio tekintetében egyenlőkké lettek. A reáliskola okszerűsége megszűnt; alapja megingott; csupán «*enseignement de luxe*» lett belőle, a mit az *enquête-en* azok is elismertek, kik egyébként lelkes barátai a reáliskolának. Nagyon igazza lett Csengerynek, ki még 1879-ben így ír: «Ne higyük, hogy a reáliskolai tantervbe, lényeges módosítás nélkül, olyképen illeszthetjük a latin nyelv tanítását, hogy az valóban megadja azt az előkészültséget, a mi az egyetemi hallgatóktól, mondhatni, minden szakban megkívántatik. Ha pedig lényeges módosításra határozzuk el magunkat a tantervet illetőleg: állítsuk vissza a középoktatás egységét.»

Az egységes középiskola a dolgok sajátos fejlődése mellett valóban kikerülhetlenné lett Magyarországon. Az 1890. évi XXX. t.-cz. után, mely oly közel hozta egymáshoz a gymnasiumot és reáliskolát, más megoldás nincsen, mint megtenni az utolsó lépést és megalkotni az «egy» középiskolát. Meg kell alkotnunk egészen saját helyzetünk és történelmi hagyományaink szemmeltartásával. Meg kell alkotnunk akaratumk ellenére is, azon kényszerhelyzetnél fogva, melybe belejutottunk, s a melyből más kibontakozás nem képzelhető. Megalkotásával mi magyarok voltaképen nem teszünk egyebet, mint hogy felvesszük a fonalat, melyet a század közepén elejtettünk s idegen hatások befolyása alatt máig sem

fűztünk tovább. Tanügyünk nemzeti tradícióinak fejlettebb és reformáltabb alakban való megújulásáról van szó, mikor az egységes középiskola kérdését hazánkban a megoldás elé viszzük.

Az eddigiekhez hozzájárul még egy, mely előterjesztésünkől nem hiányozhatik, s ez a pályaválasztás lehető elhalasztásának érve. Bővebb kifejtését e helyütt szükségtelennek tartjuk, mert untilg ismeretes. Csak azt hangsúlyozzuk, hogy azon gazdasági előny, melylyel a későbbi pályaválasztás össze van kötve, inkább járuléka és következménye az egységes középiskolának mintsem motivuma. Első dolog, úgy alkotni meg a középiskolát, hogy önmagában határozza meg magát és ne legyen pusztá lépcsőfoka egy ráhelyezett épületnek. Ha ez sikerül, önként következik, hogy az ilyképen szervezett középiskola összes növendékeinek az összes pályákra képesítetteknek, jobban mondva éretteknek kell lenniök, vagyis hogy a részleges qualificatiók lehetősége ki van zárva. Ily középiskola mellett másnemű typusnak szüksége fenn nem forogván, a gymnasium és reáliskola közti választásnak a kényszere is elesik. Nem kívánunk kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonítani az iskola körén kívül álló közvéleménynek. De mikor szinte egy félszázadon át napról napra ismétlődnek és fokozódnak tekintélyes és művelt egyének részéről a korai pályaválasztás ellen intézett keserű panaszok, akkor a belátó kormányoknak kötelességeihez tartozik «az idők jeleire ügyelni», az okokat fürkészni és az orvoslást lehetőleg rázkódtatások nélkül megkísérteni.

Természetes, hogy a reform-munka megindításának karöltve kell járnia a tényleg létező és részben hasonlófokú iskolák (felső nép- és polgári iskolák) szerepének kijelölésével is, és alapos megfontolás tárgyát fogja képezni különösen az, hogy ez iskolafajoknak mindegyike megtartandó-e, s ha igen, mily viszonyban álljanak a leendő középiskolával?

Minden reformról, mely a tanügyi szervezetek lényegét éri, tehát a mostaniról is, el lehet mondani, hogy kísérlet. Ezt mi is elismerjük. Teljes világosságában látjuk magunk előtt a kérdés nagyságát s jól tudjuk, hogy a reform nemzetünknek mily életbevágó szellemi érdekeit érinti s életbeléptetése mily erkölcsi felelősséggel jár. Mindennek daczára bizalommal követjük a kijelölt irányban ministerünket, mert érezzük, hogy az ügy iránt való őszinte meggyőződéstől áthatva, kívánja e közművelődési problémát megoldani. Lelkiismeretes közreműködésünkön nem fog múlni, hogy a reform hazai viszonyainknak megfelelő módon alkottassék meg.

A mondottak után abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a t. Tanács hozzá fog járulni a következő szövegezésű elvi kijelentéshez, melylyel 1892/3-ik évi munkásságunkat lezárni kívánjuk:

«A. m. kir. orsz. közoktatási tanács az egységes középiskolát hazánkban elvileg helyesli s ennek alapján a vallás- és közoktatásügyi mi-

nisternek f. évi január 4-én 418. sz. a. kelt rendeletében foglalt kérdések részletes tárgyalását a jövő tanévben elintézendő ügyek napirendjére kitézi».

Az elnökség tisztelettel kéri ez indítvány elfogadását.

IRODALOM.

A földrajztanítás a székes főváros elemi népiskoláinak III. osztályában. Irta *Bönjérfi János*. Budapest, Lampel R. 1893. Ara 1 korona.

Nyolczvan oldalra terjedő füzet, mely első sorban vezérkönyvül akar szolgálni a fővárosi elemi tanítónak, de érdekel elolvashatja mindenki, a kit a földrajz mint tanítási tárgy érdekel. Bővebb tájékozásul azért szolgáljon maga a munka, a következőkben csak egy pár megjegyzés foglaltatik, főleg az első elméleti részre. Ez az egésznek majdnem felét teszi ki s tárgyalja a földrajznak mint tudománynak és mint tanítási tárgynak fejlődését és tanításának didaktikai és methodikai alapelveit; a második részben aztán az elemi III. osztály számára előírt tananyag van gyakorlatilag feldolgozva és pedig részletesen beosztva hónapok szerint.

A földrajznak mint tudománynak fejlődéséről a szerző Humboldt és Ritter-ig ad számot, pedig velök kezdődik még csak a tudományos földrajz. Hogy Ritter történeti iskolájával és Peschel morphologiai irányával szemben egy más áramlat keletkezett, mely a természeti tudományokra, különösen a geológiára és a physikára helyezi a fősúlyt és hogy jelenleg épen ez az irány dominál, ez mind kifejtésre méltó dolog. S talán felfért volna még ezzel kapcsolatban a földrajznak, mint tudománynak beosztása (ágai) és a földrajzi irodalom legfőbb, lehetne mondani klasszikus termékeinek megemlézése.

Teljesebb már a következő cikk, mely a földrajzzal mint tanítási tárggyal foglalkozik. Ebben csak kissé jobban ki kellett volna emelnie a szerzőnek azt, hogy miképen tanították hát a földrajzt, a mióta épen tanítják és miképen tanítják jelenleg; értem azt a nagy különbséget, hogy a földrajz az iskolában egész az újabb időkig, — mikor már Ritter rég megálapította mint tudományt — lazán összefüggő statisztikai adatok tárháza volt, míg tárgyalását jelenleg épen a belső szerves összefüggés jellemzi.

Következnek didaktikai elvek, számszerint öt, melyekből szerző kifejtés útján lehozza a III. osztály tananyagának megválasztására és terjedelmére vonatkozó szempontokat. A 2.-kal kapcsolatosan (kezdetben a közeledben keresd a tanítási anyagot) a szerző kiemelhetné volna, mikép szolgálnak alapul ezek a közelben szerzett ösmeretek (a szülőhely környékének ösmerete) a későbbi tanításnak, hogyan építjük föl a távolabbit a közelebbiből, alkotunk magunknak fogalmat pl. magas hegységéről, sarkvidékről, tengerről egy domb, téli tájkép, tó alapján. A 3. és 4. elvet össze lehetett volna vonni ezen könnyebben megtartható elv alá: Keveset, de jól. Végre az 5. elv — a tanítási anyagnak gyakorlati értékkel